

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Національної
академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
професор

Руслан СЕРБИН

01.05.2025 р.

ВИСНОВОК

Національної академії внутрішніх справ про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», затвердженої Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 р. (протокол № 14) та уточнено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 24 вересня 2024 р. (протокол № 21).

ВИТЯГ

з протоколу розширеного засідання кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ від 01 травня 2025 року

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Чернявський С. С.; доктор юридичних наук, професор Чурпіта Г. В.; доктор юридичних наук, доцент Халюк С. О.; доктор юридичних наук, доцент Тихомиров Д. О.; кандидат юридичних наук, доцент Кирдан Б. В. (*головуючий, рецензент*); кандидат юридичних наук, доцент Куцик К. В. (*рецензент*); кандидат юридичних наук, доцент Петровський А. В. (*науковий керівник*); кандидат юридичних наук, доцент Шаповал Л. І.; кандидат юридичних наук, доцент Боровська І. А.; кандидат юридичних наук, доцент Якимець О. І.; кандидат юридичних наук Кашперський Р. В.; кандидат юридичних наук, доцент Мазур В. В.; кандидат юридичних наук, доцент Герасимчук Л. В.; кандидат юридичних наук, доцент Бобко В. Г.; кандидат юридичних наук Бондар С. В.; Лимар Ю. В.; Сидоренко Н. О.; здобувач ступеня доктора філософії Кочкадамян А. Г.

З присутніх – 4 доктори юридичних наук та 11 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертації Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства», поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право» та щодо його рекомендації її до захисту у разовій спеціалізованій вченій раді.

Слухали:

Доповідь здобувача ступеня доктора філософії Кочкадамяна Араїка Генриковича щодо дисертації «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства», поданої на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право».

Обґрунтування вибору теми нашого дисертаційного дослідження обумовлено тим, що Україна як правова держава гарантує рівний доступ до правосуддя для захисту прав громадян, що набуває особливого значення у сфері реалізації їхніх спадкових прав. Національна правова система базується на принципі верховенства права та взаємній відповідальності держави й особи, де ключову роль відіграє захист прав людини та впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу й правозастосовну діяльність. Законодавством передбачено низку способів захисту прав та інтересів громадян, серед яких судовий захист у порядку цивільного судочинства є основним інструментом державного забезпечення прав і свобод людини. Обмеження цього права суперечить принципу рівності всіх перед законом, зокрема у питаннях визнання спадщини відумерлою, що вимагає доступності судової системи для всіх громадян.

В Україні процес визнання спадщини відумерлою є важливим аспектом регулювання правонаступництва, який особливо актуальний у випадках, коли після смерті особи відсутні спадкоємці або вони не прийняли спадщину. Визнання спадщини відумерлою дозволяє уникнути ситуацій, коли майно померлого залишається без власника, що може призвести до його занедбаності або навіть незаконного використання. Цей процес детально регламентований, зокрема законодавцем надано чіткі вказівки щодо необхідних дій, які повинні бути здійснені для визнання спадщини відумерлою та передачі її у власність територіальної громади.

В умовах воєнного стану, міграції та інших соціальних викликів механізми судового визнання спадщини відумерлою набули особливого значення, оскільки роль судів у вирішенні таких справ значно посилилася. Повномасштабна військова агресія проти України спричинила тимчасову окупацію територій, руйнування реєстрів спадщини та ускладнення доступу громадян до нотаріальних і адміністративних послуг, що призвело до збільшення випадків, коли спадщина залишається невитребуваною. Це актуалізує потребу в судовому підтвердженні відумерлості спадщини для її подальшої передачі територіальним громадам, підкреслюючи важливість удосконалення правових механізмів у сучасних умовах.

Статистичні дані свідчать про те, що суди першої інстанції упродовж 2023–2024 рр. розглянули 1889 справ щодо визнання спадщини відумерлою. Так, у 2023 р. – 875 справ цієї категорії, з них – 715 справ із ухваленням рішення (в

тому числі із задоволенням заяви – 636), жодної справи із залишенням заяви без розгляду, 15 – із закриттям провадження у справі [45]; у 2024 р. – 1014, з них – 838 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 752), 3 справи із залишенням заяви без розгляду, 6 – із закриття провадження у справі. Близько 70 % таких справ стосувалися нерухомого майна, що залишилося без власника після смерті спадкодавців, понад 80 % рішень судів про визнання спадщини відумерлою були позитивними для територіальних громад.

Відтак, статистика розгляду судом таких справ демонструє їх достатню поширеність, а зростання їх кількості вказує на підвищену увагу до цього питання з боку територіальних громад та судової системи і свідчить про те, що процес визнання спадщини відумерлою є важливим інструментом для врегулювання правонаступництва в умовах відсутності спадкоємців, що підкреслює необхідність розроблення спеціальних правових механізмів через збільшення кількості об'єктів відумерлого майна внаслідок неможливості спадкоємців прийняти спадщину (загибель у результаті воєнних дій, виїзд на постійне місце проживання в інші країни тощо), руйнування та пошкодження майна.

Загалом питання визнання спадщини відумерлою є важливим аспектом спадкового права, яке має як теоретичне, так і практичне значення. У сучасних умовах зростання мобільності населення, зміни соціальних зв'язків і збільшення кількості правових конфліктів щодо спадкових прав, проблема визнання спадщини відумерлою наразі стає все більш актуальною, що пов'язано з тим, що у разі відсутності спадкоємців або їх небажання прийняти спадщину, майно може переходити до держави, що, своєю чергою, вимагає чіткого правового регулювання та судового контролю.

З огляду на це дослідження проблематики цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою є науково обґрунтованим і має вагоме практичне значення для розвитку судової системи та правозастосовної практики в Україні. Вивчення цієї теми дає змогу виявити прогалини у законодавстві та розробити пропозиції щодо їх усунення, а також окреслити проблеми, що виникають у практиці застосування норм спадкового права, й шляхи їх вирішення. Враховуючи важливість ефективного управління таким майном, особливо в контексті інтересів територіальних громад, питання відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є актуальним та потребує глибокого дослідження.

Складність і багатогранність предмета дослідження зумовили комплексний характер наукового пошуку, теоретичне пізнання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою через призму вирішення загальнотеоретичних проблем цивільного судочинства у цих справах, основу якого становлять наукові здобутки дослідників різних галузей права.

Теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці відомих вітчизняних учених у галузі цивільного права та процесу, зокрема О. Аврамова, С. Бичкової, І. Болокан, Н. Бондаренко-Зелінської, М. Бориславської, Т. Волинець, К. Гуменюк, Ю. Заїки, Б. Кирдана, Л. Козловської, О. Кононець, В. Кройтора, О. Кухарева, Г. Лазько, О. Неліна, Л. Нескородженої, О. Первомайського, А.

Петровського, О. Печеного, О. Розгон, Є. Рябокonia, О. Трач, Є. Фурси, С. Фурси, Г. Чурпіти, М. Ясинка та інших.

Проблемні аспекти визнання спадщини відумерлою, правового регулювання відносин, пов'язаних з відумерлою спадщиною, підстави звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою та особливості судового розгляду відповідної категорії справ присвячено наукові доробки таких вітчизняних науковців, як Н. Баранник, Ю. Білоусов, І. Болокан, Т. Бондар, І. Боровська, Є. Васьковський, Ю. Ведерніков, І. Венедіктова, К. Гусаров, Р. Кашперський, А. Кличков, В. Комаров, Л. Красицька, К. Куцик, Т. Кучер, Р. Мінченко, Л. Музика, А. Новосад, В. Огнєв, В. Проценко, О. Пушкарьов, С. Саблюк, Г. Світлична, С. Сеник, Н. Солтис, Т. Федосєєва, А. Чубенко, О. Шведкова та інші.

Не применшуючи суттєвий внесок зазначених та інших учених у розробку досліджуваної проблематики, варто наголосити, що в умовах законодавчих змін простежується відсутність системного наукового підходу до реалізації завдань цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою. Недосконалість вітчизняного законодавства та неоднозначність судової практики спонукає науковців досліджувати особливості доказової бази у справах про визнання спадщини відумерлою більш детально.

Ураховуючи наведене вище, окремі питання розвитку інституту визнання спадщини відумерлою сьогодні вбачаються суперечливими і потребують переосмислення. Наукове дослідження цього питання дає змогу розробити пропозиції щодо усунення правових колізій, забезпечення чіткості та однозначності правових норм, а також підвищення ефективності механізмів захисту прав громадян у сфері встановлення фактів, що мають юридичне значення, що сприятиме покращенню якості правозастосовної практики та забезпеченню справедливості у розгляді справ про визнання спадщини відумерлою.

Таким чином, необхідним є створення модернізованого підходу до вивчення особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, котрий дасть змогу розробити ефективні механізми вирішення проблемних питань визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її наукове та практичне значення.

Результати дослідження конкретизуються в таких наукових положеннях, що виносяться на захист:

вперше:

– виокремлено етапи еволюції правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от:

а) етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XV ст. – 2004 р.);

б) розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова

регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004 – 2017 рр.);

в) новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов'язується з оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов'язків суду тощо) (2017 р. – дотепер);

– обґрунтовано доцільність створення єдиного реєстру спадкового майна, щодо якого: відсутні спадкоємці як за заповітом, так і за законом; спадкоємці усунуті від права на спадкування; спадкоємці не прийняли спадщину або відмовилися від її прийняття, – як централізованої бази даних, доступної для загального користування;

– аргументовано, що відумерлість спадщини базується на юридичному обов'язку, а не на суб'єктивному праві прийняття спадщини територіальною громадою, що має на меті забезпечення здійснення та захисту суспільних інтересів;

– диференційовано заявників у справах про визнання спадщини відумерлою за критерієм «характер охоронюваного законом інтересу», за захистом якого вони звертаються до суду, на: 1) заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу – органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна або органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням основної частини рухомого майна у разі відсутності нерухомого майна; 2) заявників, які звертаються до суду за захистом приватного інтересу, до яких належать: кредитор спадкодавця; власники суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; користувачі суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Особливість цивільного процесуального статусу заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу, визначається обов'язком подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою, а заявників, які звертають до суду за захистом приватного інтересу – правом подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою;

удосконалено:

– наукове судження про те, що відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада;

– положення про те, що правило виключної територіальної підсудності, відповідно до якого здійснюється подання заяв у справах про визнання спадщини відумерлою, сприяє уніфікації судової практики розгляду цієї категорії цивільних справ, адже їх розгляд здійснюється у суді, який має найтісніший територіальний зв'язок із спадковим майном;

– перелік обставин, які формують предмет доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от: наявність спадкового майна, відсутність

спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття;

– науковий погляд на те, що у справах про визнання спадщини відумерлою суд може застосувати правову презумпцію відсутності спадкоємців за умови встановлення вихідного юридичного факту – неприйняття спадкоємцями спадщини після спливу одного року з часу відкриття спадщини, а також відсутності інших доказів, що свідчать про наявність спадкоємців;

– аргументація того, що у справах про визнання спадщини відумерлою найбільшій реалізації знаходить принцип судового керівництва, що виявляється у процесуальній активності суду за власною ініціативою: витребувати докази у разі якщо судом буде встановлено, що надані докази не є достатніми; призначати експертизу, зокрема з метою експертної оцінки нерухомості, експертної оцінки рухомого майна, що входить до складу спадщини, тощо; здійснювати запити до відповідних органів та осіб, у тому числі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів державної реєстрації актів цивільного стану, нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріуса за останнім місцем проживання спадкодавця тощо, з метою отримання інформації про спадкоємців за законом і заповітом, а також задля з'ясування інших обставин справи про визнання спадщини відумерлою;

дістало подальший розвиток:

– розуміння окремого провадження як виду несповного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, і яке характеризується: 1) відсутністю спору про право, під яким потрібно розуміти суперечку суб'єктів матеріальних правовідносин, що характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між ними, які пов'язані з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також не доведенням їх суб'єктивних прав та (або) невиконанням обов'язків; 2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту у порядку окремого провадження охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому;

– твердження про те, що інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права;

– положення про те, що особливостями процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є: встановлення обов'язку суду вживати заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема з цією метою суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази; необхідність додержання судом під час розгляду справи про визнання спадщини відумерлою загальних правил, установлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду; правова регламентація переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника; необхідність розгляду справ про визнання спадщини відумерлою з обов'язковою участю заявника та з

обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб та (або) їх участю у розгляді справи; встановлення виключної територіальної підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі; правова регламентація змісту заяви про визнання спадщини відумерлою; встановлення строку подання заяви про визнання спадщини відумерлою; неможливість передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди; наявність додаткової підстави залишення заяви без розгляду; відсутність обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом;

– доктринальне судження про те, що охоронюваний законом інтерес слід розглядати як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту в порядку окремого провадження, зокрема у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою, охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому.

На підставі окреслених вище висновків було внесено конкретні пропозиції щодо удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а саме запропоновано доповнити правові норми, закріплені у ст. 1277 ЦК України, ст. ст. 335, 337 ЦПК України, а також у ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

По завершенню доповіді Кочкадамяна А.Г. присутніми були поставлені такі **запитання:**

Чернявський С.С.: У пункті 3 наукової новизни «вперше» Вами аргументовано, що відумерлість спадщини базується на обов'язку, а не праві прийняття спадщини територіальною громадою, що має на меті забезпечення здійснення та захисту суспільних інтересів. У чому полягає така Ваша аргументація?

Відповідь: Дякую за запитання. Аргументуючи нашу позицію, що відумерлість спадщини базується на обов'язку, а не праві прийняття спадщини територіальною громадою, що має на меті забезпечення здійснення та захисту суспільних інтересів, ми виходили з наступного.

Відумерла спадщина виникає, коли відсутні спадкоємці за заповітом чи законом, або вони відмовилися від спадщини чи втратили на неї право. У таких випадках майно не може залишатися безгосподарним, оскільки це суперечить суспільним інтересам, зокрема стабільності цивільного обороту та ефективному використанню ресурсів.

На відміну від спадкоємців, які мають право вибору – прийняти чи відмовитися від спадщини, – територіальна громада не має такої дискреції. Законодавство (зокрема, ст. 1277 Цивільного кодексу України) покладає на територіальну громаду обов'язок прийняти відумерлу спадщину. Це зумовлено необхідністю забезпечити управління майном, яке інакше залишиться поза правовим регулюванням.

Прийняття відумерлої спадщини територіальною громадою спрямоване на захист суспільних інтересів, таких як:

- запобігання занедбанню майна;
- використання майна для потреб громади (наприклад, соціальних, інфраструктурних чи інших публічних цілей);
- забезпечення правової визначеності щодо статусу майна.

Територіальна громада не виступає суб'єктом, який реалізує своє право на спадкування за власним бажанням, як це роблять фізичні чи юридичні особи. Натомість вона виконує функцію, делеговану державою, що має характер публічно-правового обов'язку. Це підтверджується судовою процедурою визнання спадщини відумерлою, де громада не може відмовитися від майна після рішення суду.

Таким чином, обов'язковий характер прийняття відумерлої спадщини територіальною громадою забезпечує системність і передбачуваність у розпорядженні майном, виключаючи можливість правового вакууму, що гарантує, що майно буде використовуватися в інтересах суспільства, а не залишиться джерелом потенційних спорів чи зловживань.

Таким чином, можемо стверджувати, що відумерлість спадщини базується на обов'язку територіальної громади, оскільки це є механізмом реалізації суспільних інтересів, а не проявом її суб'єктивного права, як у класичному спадкуванні.

Кирдан Б.В.: Тема Вашого дисертаційного дослідження носить назву «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства». На Вашу точку зору, у чому полягає сутність правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою?

Відповідь: Дякую за запитання. Сутність правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою полягає у встановленні чіткого процесуального порядку, який забезпечує законне та обґрунтоване вирішення питань щодо майна, яке залишилося без спадкоємців. Цивільним процесуальним законодавством встановлено критерії, за яких спадщина визнається відумерлою, наприклад, відсутність спадкоємців за законом чи заповітом, їх відмова від спадщини або позбавлення права на спадкування. Процедура спрямована на передачу відумерлого майна у власність територіальної громади, що забезпечує ефективне використання такого майна та запобігає його занедбанню.

Визнання спадщини відумерлою відбувається виключно в судовому порядку, що гарантує дотримання принципів законності, об'єктивності та справедливості. Суд перевіряє наявність підстав для визнання спадщини відумерлою, враховує інтереси всіх можливих сторін та забезпечує захист прав громади. Цивільне судочинство регулює порядок подання заяви, коло осіб, які можуть звертатися до суду (наприклад, органи місцевого самоврядування), строки, доказову базу та процедуру винесення рішення.

Інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою забезпечує, з одного боку, повагу до прав спадкодавця та потенційних спадкоємців, а з іншого – інтереси суспільства у вигляді належного розпорядження майном.

Проведеним нами аналізом правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою нами виокремлено етапи еволюції цього інституту, а саме:

а) етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XV ст. – 2004 р.);

б) розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004–2017 рр.);

в) новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов'язується з оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов'язків суду тощо) (2017 р. – дотепер).

Таким чином, правове регулювання цього інституту спрямоване на створення прозорої та справедливої процедури, яка захищає майнові права, забезпечує стабільність цивільного обороту та сприяє реалізації публічних інтересів.

Мазур В.В.: У пункті 2 наукової новизни «вперше» Вами обґрунтовано необхідність створення єдиного реєстру спадкового майна, щодо якого: відсутні спадкоємці як за заповітом, так і за законом; спадкоємці усунуті від права на спадкування; спадкоємці не прийняли спадщину або відмовилися від її прийняття, – як централізованої бази даних, доступної для загального користування. Розкрийте суть такої Вашої пропозиції.

Відповідь: Дякую за запитання. Обґрунтовуючи нашу пропозицію щодо створення єдиного реєстру спадкового майна, яке підпадає під категорію відумерлого, полягає в наступному.

Єдиний реєстр має забезпечити централізоване, прозоре та систематизоване облікування спадкового майна, щодо якого:

- відсутні спадкоємці за заповітом чи законом;
- спадкоємці усунуті від права на спадкування;
- спадкоємці не прийняли спадщину або відмовилися від неї.

Це вбачається необхідним задля уникнення втрати такого майна, його незаконного привласнення чи занедбання, а також для ефективного управління ним в інтересах суспільства.

Реєстр пропонується як загальнодержавна електронна система, що містить повну інформацію про відумерле майно, зокрема:

- опис майна (нерухомість, рухоме майно, майнові права тощо);
- місце розташування;
- статус (наприклад, у процесі судового розгляду, визнано відумерлим, передано територіальній громаді);
- відомості про спадкодавця та підстави відумерлості.

На нашу думку, централізація забезпечить уніфікований підхід до обліку та зменшить ризик дублювання чи втрати даних.

Реєстр має бути відкритим (з урахуванням обмежень, пов'язаних із захистом персональних даних) для:

органів місцевого самоврядування, які звертаються до суду для визнання спадщини відумерлою;

нотаріусів, які виявляють відсутність спадкоємців;

громадян, які можуть мати законний інтерес (наприклад, потенційні спадкоємці, які не знали про спадщину);

державних органів, відповідальних за контроль і розпорядження майном.

Прозорість Реєстру сприятиме зниженню корупційних ризиків і підвищенню довіри до процедури.

Як результат, Реєстр дозволить оперативно виявляти майно, яке ризикує залишитися безгосподарним, і вчасно вживати заходів.

Своєю чергою, органи місцевого самоврядування матимуть доступ до даних, що полегшить підготовку заяв про визнання спадщини відумерлою.

Таким чином, забезпечується належне розпорядження майном на користь територіальних громад, з подальшим його використанням для соціальних чи інфраструктурних потреб. Централізована система зменшить витрати часу та ресурсів на пошук і облік відумерлого майна.

Для створення єдиного реєстру спадкового майна, яке підпадає під категорію відумерлого, необхідно:

розробити законодавчу базу, яка регулюватиме створення, ведення та доступ до реєстру;

інтегрувати реєстр з іншими державними базами даних (наприклад, Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, Спадковим реєстром);

забезпечити захист даних і кібербезпеку.

Отже, створення єдиного реєстру відумерлого спадкового майна є інноваційним рішенням, яке сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання, прозорості процедури та захисту суспільних інтересів, забезпечуючи належне управління майном, що залишилося без спадкоємців.

Чурпіта Г.В. Вами вперше диференційовано заявників у справах про визнання спадщини відумерлою за критерієм «характер охоронюваного законом інтересу», за захистом якого вони звертаються до суду. Обґрунтуйте свою позицію з приводу того, які про які саме особливості цивільного процесуального статусу заявників вами виокремлено?

Відповідь: Дякую за запитання. Виокремлення особливостей цивільного процесуального статусу заявників дозволяє розкрити багатогранність їхньої ролі, підкреслити публічно-правову природу процедури визнання спадщини відумерлою та вдосконалити правозастосовну практику.

Заявників у справах про визнання спадщини відумерлою нами диференційовано за критерієм «характер охоронюваного законом інтересу», за захистом якого вони звертаються до суду, на: 1) заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу – органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна або органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням основної частини рухомого майна у разі відсутності нерухомого майна; 2) заявників, які звертаються до суду за захистом приватного

інтересу, до яких належать: кредитор спадкодавця; власники суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; користувачі суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Особливість цивільного процесуального статусу заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу, визначається обов'язком подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою, а заявників, які звертають до суду за захистом приватного інтересу – правом подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою.

Заявники у справах про визнання спадщини відумерлою діють не з метою реалізації особистих майнових інтересів, а для захисту публічних або змішаних інтересів. Характер їхнього інтересу визначає їхній процесуальний статус, повноваження та обов'язки в судовому процесі.

Наприклад, публічний інтерес пов'язаний з необхідністю передати відумерле майно у власність територіальної громади для його подальшого використання в інтересах суспільства, а змішаний інтерес включає як публічні, так і приватні аспекти, наприклад, коли заявник діє для захисту прав громади, але водночас може мати опосередкований інтерес.

Органи місцевого самоврядування виступають основними заявниками відповідно до ст. 1277 Цивільного кодексу України, представляючи інтереси територіальної громади, з метою забезпечення передачі відумерлого майна у комунальну власність для використання в соціальних, інфраструктурних чи інших суспільних цілях. Вони зобов'язані ініціювати судовий розгляд, якщо виявлено відумерлу спадщину. Їхній інтерес не є суб'єктивним правом, а похідним від делегованих державою функцій. У процесі вони діють як представники громади, а не як сторона, що претендує на майно для себе.

Інші органи чи особи (за певних обставин), наприклад кредитори спадкодавця, можуть звертатися до суду, якщо це необхідно для захисту прав окремих осіб (приватний інтерес) у поєднанні з публічним інтересом (забезпечення правопорядку в спадкових відносинах). Їхній статус є вторинним, оскільки вони діють лише за наявності специфічних обставин, і їхній інтерес не пов'язаний із безпосереднім отриманням майна.

Традиційно заявників у таких справах розглядали як єдину категорію без глибокого аналізу мотивів їхньої участі. Нами ж пропонується диференціювати їх за характером інтересу, що дозволить: – чітко визначити їхні процесуальні права та обов'язки; – врахувати специфіку їхньої ролі в судовому процесі (наприклад, орган місцевого самоврядування діє як представник публічного інтересу, кредитор – як ініціатор процедури); – підвищити ефективність судового розгляду шляхом уточнення процесуальних функцій кожного заявника та сприятиме чіткому розмежуванню їхніх повноважень у процесі, що, своєю чергою, зменшить ризик процесуальних помилок. Таке розмежування заявників поділ також допоможе судам враховувати специфіку інтересів заявників при вирішенні справ, що підвищить якість судових рішень.

Таким чином, визнання спадщини відумерлою є не лише цивільно-правовим, а й публічно-правовим механізмом, де різні заявники виконують різні функції для досягнення спільної мети – правової визначеності та захисту суспільних інтересів.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається **науковому керівнику, кандидату юридичних наук, доценту Петровському А.В.**, який відзначив вагомий науковий внесок аспіранта у дослідження визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства.

Науковий рівень, зміст, обсяг та оформлення дисертації відповідають вимогам МОН України. Структура роботи характеризується послідовністю та узгодженістю змісту викладених у ній питань. Суттєвих зауважень до мови та стилю викладення матеріалу не має.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці фахівців у галузі цивільного права, цивільного процесуального права, загальної теорії права, соціальних і гуманітарних наук.

Кочкадамяну А. Г. на підставі практичного досвіду роботи та проведеного дослідження з використанням методологічних засад, вдалося сформулювати низку вагомих для науки і практики положень, які характеризуються науковою новизною. У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове розв'язання наукового завдання – дослідити окремі процесуальні відносини, що виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій та рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою.

На основі поставлених завдань і отриманих результатів, а також рекомендацій, дисертанту вдалося досягти поставленої мети і підготувати актуальну й змістовну роботу. Працюючи над дисертацією Кочкадамян А. Г. проявив себе ініціативним, наполегливим, дисциплінованим та працелюбним аспірантом, людиною з творчим мисленням.

Потрібно зазначити, що дисертаційна робота Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства» має самостійний характер, є творчою працею, виконана на достатньому теоретичному рівні і свідчить про належну підготовку автора. Підсумовуючи, можна зазначити, що аспірант провів системну та ґрунтовну роботу, яка має завершений вигляд і може бути рекомендована до розгляду та разового захисту у спеціалізованій вченій раді.

Головуючий: Є ще запитання? Немає. Переходимо до обговорення дисертації. Слово надається **рецензентам:**

Кандидат юридичних наук, доцент Куцик К.В. Дисертаційне дослідження Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства» присвячене актуальному на сьогоднішній день питанню.

Дійсно, в Україні процес визнання спадщини відумерлою відіграє ключову роль у врегулюванні питань правонаступництва, особливо коли після смерті особи немає спадкоємців або вони не прийняли спадщину. Такий механізм запобігає залишенню майна без господаря, що може спричинити його занедбаність чи незаконне використання. Цей процес детально регламентований, зокрема законодавцем надано чіткі вказівки щодо необхідних дій, які повинні бути здійснені для визнання спадщини відумерлою та передачі її у власність територіальної громади.

Статистичні дані свідчать про те, що суди першої інстанції упродовж 2023–2024 рр. розглянули 1345 справ щодо визнання спадщини відумерлою. Так, у 2023 р. – 625 справ цієї категорії, з них – 497 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 440), 123 справи із залишенням заяви без розгляду, 1 – із закриттям провадження у справі [45]; у 2024 р. – 720, з них – 552 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 491), 64 справи із залишенням заяви без розгляду, 3 – із закриття провадження у справі. Близько 70 % таких справ стосувалися нерухомого майна, що залишилося без власника після смерті спадкодавців, понад 80 % рішень судів про визнання спадщини відумерлою були позитивними для територіальних громад.

З огляду на це дослідження проблематики цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою є науково обґрунтованим і має вагоме практичне значення для розвитку судової системи та правозастосовної практики в Україні. Вивчення цієї теми дає змогу виявити прогалини у законодавстві та розробити пропозиції щодо їх усунення, а також окреслити проблеми, що виникають у практиці застосування норм спадкового права, й шляхи їх вирішення.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих і підзаконних нормативно-правових актах, які визначають правові засади цивільного судочинства у справах про встановлення факту народження або смерті особи, а також міжнародних правових актів і законодавства окремих зарубіжних країн, досвід правового регулювання діяльності суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин яких може бути використано в Україні.

Таким чином, зміст, структура дисертації, коло розглянутих у ній питань та сформульовані результати й пропозиції вказують на те, що автор провів глибоке наукове дослідження. Проведена дисертантом робота свідчить, що основна мета дослідження була досягнута. Автор здійснив глибокий аналіз проблеми, зробив низку теоретичних висновків і пропозицій законодавцю, що збагачують науку цивільного права і процесу й здатні поліпшити чинне законодавство. Результати, отримані в дисертації, можуть бути кваліфіковані як нові, а отримані висновки мають практичне значення та можуть бути використані у різних сферах юридичної практики.

Дисертація Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства» загалом відповідає встановленим МОН України вимогам, тому вона може бути рекомендована до розгляду та

разового захисту у спеціалізованій вченій раді на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Кандидат юридичних наук, доцент Кирдан Б.В., який відзначив високий науковий рівень дисертаційного дослідження Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства». Дійсно, на сьогодні необхідним є створення модернізованого підходу до вивчення особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, котрий дасть змогу розробити ефективні механізми вирішення проблемних питань визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її наукове та практичне значення

У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано, а також додатково аргументовано низку наукових положень і висновків, які виносяться на захист цивільного законодавства та забезпечення єдності судової практики.

За мету дисертаційного дослідження аспірант поставив собі теоретичне узагальнення та розв'язання комплексної науково-прикладної проблеми, що стосується процесуальних відносин, які виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою.

На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства», яка подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» відповідає вимогам, які ставляться до дисертації, та може бути рекомендована до розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді.

В обговоренні дисертаційного дослідження взяли участь:

доктор юридичних наук, професор Чернявський С.С.; доктор юридичних наук, професор Чурпіта Г.В.; доктор юридичних наук, доцент Тихомиров Д.О., кандидат юридичних наук, доцент Кирдан Б.В.; кандидат юридичних наук, доцент Куцик К.В.; кандидат юридичних наук, доцент Шаповал Л.І.; кандидат юридичних наук, доцент Мазур В.В.; кандидат юридичних наук, доцент Герасимчук Л.В.; кандидат юридичних наук, доцент Бобко В.Г.; кандидат юридичних наук, доцент Боровська І.А.; кандидат юридичних наук, доцент Якимець О.І.; кандидат юридичних наук, доцент Боровська І.А.; кандидат юридичних наук Бондар С.В.; Лимар Ю.В.; Сидоренко Н.О.; здобувач ступеня доктора філософії Кочкадамян А.Г.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства»

Обґрунтування вибору теми дослідження. Україна як правова держава гарантує рівний доступ до правосуддя для захисту прав громадян, що набуває особливого значення у сфері реалізації їхніх спадкових прав. Національна правова система базується на принципі верховенства права та взаємній відповідальності держави й особи, де ключову роль відіграє захист прав людини та впровадження європейських правових стандартів у нормотворчу й правозастосовну діяльність. Законодавством передбачено низку способів захисту прав та інтересів громадян, серед яких судовий захист у порядку цивільного судочинства є основним інструментом державного забезпечення прав і свобод людини. Обмеження цього права суперечить принципу рівності всіх перед законом, зокрема у питаннях визнання спадщини відумерлою, що вимагає доступності судової системи для всіх громадян.

В Україні процес визнання спадщини відумерлою відіграє ключову роль у врегулюванні питань правонаступництва, особливо коли після смерті особи немає спадкоємців або вони не прийняли спадщину. Такий механізм запобігає залишенню майна без господаря, що може спричинити його занедбаність чи незаконне використання. Цей процес детально регламентований, зокрема законодавцем надано чіткі вказівки щодо необхідних дій, які повинні бути здійснені для визнання спадщини відумерлою та передачі її у власність територіальної громади.

В умовах воєнного стану, міграції та інших соціальних викликів механізми судового визнання спадщини відумерлою набули особливого значення, оскільки роль судів у вирішенні таких справ значно посилилася. Повномасштабна військова агресія проти України спричинила тимчасову окупацію територій, руйнування реєстрів спадщини та ускладнення доступу громадян до нотаріальних і адміністративних послуг, що призвело до збільшення випадків, коли спадщина залишається невитребуваною. Це актуалізує потребу в судовому підтвердженні відумерлості спадщини для її подальшої передачі територіальним громадам, підкреслюючи важливість удосконалення правових механізмів у сучасних умовах.

Статистичні дані свідчать про те, що суди першої інстанції упродовж 2023–2024 рр. розглянули 1345 справ щодо визнання спадщини відумерлою. Так, у 2023 р. – 625 справ цієї категорії, з них – 497 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 440), 123 справи із залишенням заяви без розгляду, 1 – із закриттям провадження у справі [45]; у 2024 р. – 720, з них – 552 справ із ухваленням рішення (в тому числі із задоволенням заяви – 491), 64 справи із залишенням заяви без розгляду, 3 – із закриття провадження у справі [46]. Близько 70 % таких справ стосувалися нерухомого майна, що залишилося без власника після смерті спадкодавців, понад 80 % рішень судів про визнання спадщини відумерлою були позитивними для територіальних громад.

Відтак, статистика розгляду судом таких справ демонструє їх достатню поширеність, а зростання їх кількості вказує на підвищену увагу до цього питання з боку територіальних громад та судової системи і свідчить про те, що процес визнання спадщини відумерлою є важливим інструментом для врегулювання правонаступництва в умовах відсутності спадкоємців, що підкреслює необхідність розроблення спеціальних правових механізмів через збільшення кількості об'єктів відумерлого майна внаслідок неможливості спадкоємців прийняти спадщину (загибель у результаті воєнних дій, виїзд на постійне місце проживання в інші країни тощо), руйнування та пошкодження майна.

Загалом питання визнання спадщини відумерлою є важливим аспектом спадкового права, яке має як теоретичне, так і практичне значення. У сучасних умовах зростання мобільності населення, зміни соціальних зв'язків і збільшення кількості правових конфліктів щодо спадкових прав, проблема визнання спадщини відумерлою наразі стає все більш актуальною, що пов'язано з тим, що у разі відсутності спадкоємців або їх небажання прийняти спадщину, майно може переходити до держави, що, своєю чергою, вимагає чіткого правового регулювання та судового контролю.

З огляду на це дослідження проблематики цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою є науково обґрунтованим і має вагоме практичне значення для розвитку судової системи та правозастосовної практики в Україні. Вивчення цієї теми дає змогу виявити прогалини у законодавстві та розробити пропозиції щодо їх усунення, а також окреслити проблеми, що виникають у практиці застосування норм спадкового права, й шляхи їх вирішення. Враховуючи важливість ефективного управління таким майном, особливо в контексті інтересів територіальних громад, питання відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є актуальним та потребує глибокого дослідження.

Складність і багатогранність предмета дослідження зумовили комплексний характер наукового пошуку, теоретичне пізнання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою через призму вирішення загальнотеоретичних проблем цивільного судочинства у цих справах, основу якого становлять наукові здобутки дослідників різних галузей права.

Теоретичне підґрунтя дисертаційного дослідження становлять праці відомих вітчизняних учених у галузі цивільного права та процесу, зокрема О. Аврамова, С. Бичкової, І. Болокан, Н. Бондаренко-Зелінської, М. Бориславської, Т. Волинець, К. Гуменюк, Ю. Заїки, Б. Кирдана, Л. Козловської, О. Кононець, В. Кройтора, О. Кухарева, Г. Лазько, О. Неліна, Л. Нескородженої, О. Первомайського, А. Петровського, О. Печеного, О. Розгон, Є. Рябоконя, О. Трач, Є. Фурси, С. Фурси, Г. Чурпіти, М. Ясинка та інших.

Проблемні аспекти визнання спадщини відумерлою, правового регулювання відносин, пов'язаних з відумерлою спадщиною, підстави звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою та особливості судового розгляду відповідної категорії справ присвячено наукові доробки таких вітчизняних науковців, як Н. Баранник, Ю. Білоусов, І. Болокан, Т. Бондар, І. Боровська, Є. Васьковський, Ю. Ведерніков, І. Венедіктова, К. Гусаров, Р. Кашперський,

А. Кличков, В. Комаров, Л. Красицька, К. Куцик, Т. Кучер, Р. Мінченко, Л. Музика, А. Новосад, В. Огнєв, В. Проценко, О. Пушкарєв, С. Саблюк, Г. Світлична, С. Сенік, Н. Солтис, Т. Федосєєва, А. Чубенко, О. Шведкова та інші.

Не применшуючи суттєвий внесок зазначених та інших учених у розробку досліджуваної проблематики, варто наголосити, що в умовах законодавчих змін простежується відсутність системного наукового підходу до реалізації завдань цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою. Недосконалість вітчизняного законодавства та неоднозначність судової практики спонукає науковців досліджувати особливості доказової бази у справах про визнання спадщини відумерлою більш детально.

Ураховуючи наведене вище, окремі питання розвитку інституту визнання спадщини відумерлою сьогодні вбачаються суперечливими і потребують переосмислення. Наукове дослідження цього питання дає змогу розробити пропозиції щодо усунення правових колізій, забезпечення чіткості та однозначності правових норм, а також підвищення ефективності механізмів захисту прав громадян у сфері встановлення фактів, що мають юридичне значення, що сприятиме покращенню якості правозастосовної практики та забезпеченню справедливості у розгляді справ про визнання спадщини відумерлою.

Таким чином, необхідним є створення модернізованого підходу до вивчення особливостей розгляду справ про визнання спадщини відумерлою, котрий дасть змогу розробити ефективні механізми вирішення проблемних питань визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства, що й визначає актуальність обраної теми дисертаційного дослідження, її наукове та практичне значення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу спрямовано на реалізацію основних положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки (Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р), Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (Постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 р. № 454), Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (Постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21) та інших стратегічних програмних документів, а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради НАВС від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23), річних планів науково-

дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021–2025 рр.

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 25 жовтня 2022 р. (протокол № 14) та уточнено 24 вересня 2024 р. (протокол № 21).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є теоретичне узагальнення та розв’язання комплексної науково-прикладної проблеми, що стосується процесуальних відносин, які виникають при розгляді справ про визнання спадщини відумерлою в порядку окремого провадження, і норм права, що їх регулюють, а також узагальнення наукової та судової практики у цій сфері й розробка пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства в частині реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі *завдання*:

- з’ясувати стан наукового опрацювання проблеми та окреслити методологічні засади дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою;
- дослідити еволюцію правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою;
- розкрити поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою;
- здійснити науково-теоретичний аналіз особливостей реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою;
- розглянути коло учасників справ про визнання спадщини відумерлою, їхні функції та правове регулювання участі в цьому процесі;
- проаналізувати специфіку доказів у справах про визнання спадщини відумерлою, виявити характерні риси процесу доказування з акцентом на особливості збирання, подання та оцінки доказів у таких справах та оцінити роль суду в забезпеченні справедливого й об’єктивного вирішення подібних справ;
- проаналізувати процесуальний механізм відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявити особливості судового розгляду таких справ і виробити рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зазначеної сфери;
- охарактеризувати правові основи, порядок та особливості підготовчого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявити проблемні аспекти і розробити рекомендації щодо вдосконалення судової практики;
- окреслити процесуальні особливості розгляду справ про визнання спадщини відумерлою.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час здійснення цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою.

Предмет дослідження – визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й вирішення обумовлених нею завдань при проведенні наукового дослідження

використовувались такі методи наукового пізнання: *діалектичний* метод використано для аналізу теоретичних, правових і методологічних засад дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (розділ 1); *системно-структурний* – для дослідження процесуальних особливостей реалізації права на подання до суду заяви про визнання спадщини відумерлою як цілісної теоретико-прикладної проблеми у межах усієї роботи (розділи 1–3); *порівняльно-правовий* – для порівняння відповідного процесуального інституту за законодавством України та зарубіжних країн (підрозділ 2.3); *історико-правовий* – з метою розкриття наукової розробки проблеми дослідження окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою і розвитку досліджуваного явища, сучасного стану наукових досліджень, законодавства й правозастосовної практики; еволюції правового регулювання інституту окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (розділи 1, 2, 3); методи *аналізу* та *синтезу* – сприяли проведенню класифікації учасників цивільних справ про визнання спадщини відумерлою, а також формулюванню основних понять, які складають категоріальний апарат відповідного процесуального інституту (розділи 1, 2, 3); *формально-юридичний* – слугував універсальним засобом формулювання висновків дослідження (розділи 1, 2, 3); *логіко-нормативний* – для аналізу нормативно-правових актів з питань забезпечення цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою (розділи 1–3); *моделювання* – при формулюванні висновків до розділів і загальних оцінок, а також пропозицій щодо правового регулювання процесуального механізму відкриття провадження у справах про визнання спадщини відумерлою, виявлення особливостей судового розгляду таких справ і вироблення рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання зазначеної сфери (розділ 3). У роботі було використано й низку інших загальних і спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило комплексно підійти до вирішення поставлених вище завдань дисертації.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації становлять наукові праці фахівців із галузі цивільного права, цивільного процесуального права та інших галузевих дисциплін, зокрема загальної теорії права, соціальних і гуманітарних наук.

Нормативною основою дисертаційного дослідження є Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, Цивільний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, а також норми спеціального цивільного законодавства, у яких закріплено правові засади правового регулювання цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою.

Інформаційну та емпіричну базу роботи становить цивільне законодавство України та інших країн, матеріали узагальнень судової практики, зокрема рішення судів у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою в Єдиному державному реєстрі судових рішень України, а також статистичні та аналітичні матеріали, довідкові та періодичні видання тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є однією з перших спроб комплексно, за допомогою використання сучасних методів наукового пізнання та на основі аналізу наукових поглядів

учених і норм чинного законодавства встановити сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою та процесуальні особливості розгляду таких справ, а також, спираючись на аналіз вітчизняного законодавства та зарубіжного досвіду, розробити шляхи вдосконалення чинного законодавства у цій сфері.

Основні наукові положення, які виносяться на захист, такі:

вперше:

– виокремлено етапи еволюції правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от:

а) етап зародження правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що характеризувався формуванням основної засади розгляду даної категорії цивільних справ – безспірності (XV ст. – 2004 р.);

б) розвиток правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, під час якого відбулася правова регламентація процесуальної форми розгляду зазначеної категорії цивільних справ у порядку окремого провадження (2004 – 2017 рр.);

в) новелізація правового регулювання інституту цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою, що пов'язується з оптимізацією окремих елементів процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою (інституту підсудності, учасників справи, обов'язків суду тощо) (2017 р. – дотепер);

– обґрунтовано доцільність створення єдиного реєстру спадкового майна, щодо якого: відсутні спадкоємці як за заповітом, так і за законом; спадкоємці усунуті від права на спадкування; спадкоємці не прийняли спадщину або відмовилися від її прийняття, – як централізованої бази даних, доступної для загального користування;

– аргументовано, що відумерлість спадщини базується на юридичному обов'язку, а не на суб'єктивному праві прийняття спадщини територіальною громадою, що має на меті забезпечення здійснення та захисту суспільних інтересів;

– диференційовано заявників у справах про визнання спадщини відумерлою за критерієм «характер охоронюваного законом інтересу», за захистом якого вони звертаються до суду, на: 1) заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу – органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням нерухомого майна або органи місцевого самоврядування за місцезнаходженням основної частини рухомого майна у разі відсутності нерухомого майна; 2) заявників, які звертаються до суду за захистом приватного інтересу, до яких належать: кредитор спадкодавця; власники суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення; користувачі суміжних земельних ділянок спадкодавця у разі, якщо до складу спадщини входять земельні ділянки сільськогосподарського призначення. Особливість цивільного процесуального статусу заявників, які звертаються до суду за захистом суспільного інтересу, визначається обов'язком подати до суду заяву про визнання спадщини

відумерлою, а заявників, які звертають до суду за захистом приватного інтересу – правом подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою;

удосконалено:

– наукове судження про те, що відумерлість спадщини – це підстава набуття права власності на рухоме та нерухоме майно у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття, що здійснюється на підставі рішення суду і виключним суб'єктом якого є територіальна громада;

– положення про те, що правило виключної територіальної підсудності, відповідно до якого здійснюється подання заяв у справах про визнання спадщини відумерлою, сприяє уніфікації судової практики розгляду цієї категорії цивільних справ, адже їх розгляд здійснюється у суді, який має найтісніший територіальний зв'язок із спадковим майном;

– перелік обставин, які формують предмет доказування у справах про визнання спадщини відумерлою, як-от: наявність спадкового майна, відсутність спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмова від її прийняття;

– науковий погляд на те, що у справах про визнання спадщини відумерлою суд може застосувати правову презумпцію відсутності спадкоємців за умови встановлення вихідного юридичного факту – неприйняття спадкоємцями спадщини після спливу одного року з часу відкриття спадщини, а також відсутності інших доказів, що свідчать про наявність спадкоємців;

– аргументація того, що у справах про визнання спадщини відумерлою найбільшої реалізації знаходить принцип судового керівництва, що виявляється у процесуальній активності суду за власною ініціативою: витребувати докази у разі якщо судом буде встановлено, що надані докази не є достатніми; призначати експертизу, зокрема з метою експертної оцінки нерухомості, експертної оцінки рухомого майна, що входить до складу спадщини, тощо; здійснювати запити до відповідних органів та осіб, у тому числі органів державної влади, органів місцевого самоврядування, органів державної реєстрації актів цивільного стану, нотаріуса за місцем відкриття спадщини, нотаріуса за останнім місцем проживання спадкодавця тощо, з метою отримання інформації про спадкоємців за законом і заповітом, а також задля з'ясування інших обставин справи про визнання спадщини відумерлою;

дістало подальший розвиток:

– розуміння окремого провадження як виду неповідного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються справи про визнання спадщини відумерлою, і яке характеризується: 1) відсутністю спору про право, під яким потрібно розуміти суперечку суб'єктів матеріальних правовідносин, що характеризується наявністю розбіжностей (суперечностей) між ними, які пов'язані з порушенням, оспоренням або невизнанням, а також не доведенням їх суб'єктивних прав та (або) невиконанням обов'язків; 2) особливим об'єктом судового захисту, яким є охоронюваний законом інтерес як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту у порядку

окремого провадження охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому;

- твердження про те, що інститут цивільного судочинства у справах про визнання спадщини відумерлою носить комплексний характер в силу його правового регулювання нормами як матеріального, так і процесуального права;

- положення про те, що особливостями процесуальної форми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою є: встановлення обов'язку суду вживати заходів щодо всебічного, повного та об'єктивного з'ясування обставин справи, зокрема з цією метою суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази; необхідність додержання судом під час розгляду справи про визнання спадщини відумерлою загальних правил, установлених ЦПК України, за винятком положень щодо змагальності та меж судового розгляду; правова регламентація переліку осіб, які можуть набути цивільного процесуального статусу заявника; необхідність розгляду справ про визнання спадщини відумерлою з обов'язковою участю заявника та з обов'язковим повідомленням усіх заінтересованих осіб та (або) їх участю у розгляді справи; встановлення виключної територіальної підсудності заяви, яка є підставою для відкриття провадження у справі; правова регламентація змісту заяви про визнання спадщини відумерлою; встановлення строку подання заяви про визнання спадщини відумерлою; неможливість передання справи окремого провадження на розгляд третейського суду та закриття провадження у справі у зв'язку з укладенням мирової угоди; наявність додаткової підстави залишення заяви без розгляду; відсутність обов'язку відшкодувати судові витрати при ухваленні судом рішення, якщо інше не встановлено законом;

- доктринальне судження про те, що охоронюваний законом інтерес слід розглядати як прагнення суб'єкта до користування конкретним матеріальним та (або) нематеріальним благом, що опосередковується змістом суб'єктивного права. Як об'єкт захисту в порядку окремого провадження, зокрема у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою, охоронюваний законом інтерес виступає у випадку створення перешкод для реалізації відповідного прагнення у майбутньому.

На підставі окреслених вище висновків було внесено конкретні пропозиції щодо удосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, а саме запропоновано доповнити правові норми, закріплені у ст. 1277 ЦК України, ст. ст. 335, 337 ЦПК України, а також у ст. 27 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Практичне значення отриманих результатів полягає у використанні та можливості використання розроблених пропозицій та висновків у:

- *законотворчій діяльності* – у процесі підготовки і вдосконалення цивільного та цивільного процесуального законодавства України, яким регламентуються підстави та процесуальний порядок визнання спадщини відумерлою;

- *правозастосовній діяльності* – під час розгляду і вирішення цивільних справ про визнання спадщини відумерлою (акт впровадження адвокатського бюро «ОЛЕКСАНДР БРАТЕЛЬ» від 04 квітня 2025 р.);

– *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільний процес», «Спадкове право», «Приватне право: практика тлумачення і застосування», під час підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнення аналітичних матеріалів, обґрунтування пропозицій до чинних проєктів нормативно-правових актів (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 27 березня 2025 р.);

– *науковій діяльності* – при проведенні фундаментального дослідження за темою «Концептуальні засади розвитку галузевого законодавства як складова юридичного прогнозування» (акт впровадження Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України від 3 квітня 2025 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення, що викладені в дисертації та винесені на захист, розроблені автором особисто. Висновки й положення дисертаційного дослідження мають самостійний характер.

Апробація результатів дисертації. Результати, що розкривають основні положення дисертаційного дослідження, сформульовані пропозиції та висновки було оприлюднено на п'яти міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі, зокрема: «Проблеми цивільного права та процесу» (м. Вінниця, 19 травня 2023 р.); «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 16–17 червня 2023 р.); «Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення» (м. Київ, 9 лютого 2024 р.); «Дев'яносто треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки» (м. Львів, Україна, м. Ополь, Польща, 28–29 січня 2025 р.); «Theory and practice of modern science» (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 9 наукових публікаціях, серед яких три статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у закордонному юридичному виданні, п'ять тез наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях і круглому столі, зокрема:

в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Кочкадамян А. Г. Поняття та сутність окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 7 (51). С. 152–156.

2. Пилипенко С. А., Кочкадамян А. Г. Стан наукової розробки проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 34–38.

3. Кочкадамян А. Г. Правове регулювання у справах про визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 99. С. 80–86.

4. Кочкадамян А. Г. Особливості процесу доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Наукові перспективи*. 2024. № 12 (54). С. 1118–1129.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Кочкадамян А. Г. Питання сутності окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 19 трав. 2023 р.). Вінниця, 2023. С. 389–394.

6. Кочкадамян А. Г. Напрями вдосконалення окремого провадження у цивільних справах про визнання спадщини відумерлою. *Восьмі таврійські юридичні наукові читання* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 черв. 2023 р.). Київ, 2023. С. 48–51.

7. Кочкадамян А. Г. Питання наукового пошуку розв'язання проблеми окремого провадження у справах про визнання спадщини відумерлою. *Реалізація норм цивільного законодавства в умовах сьогодення* : матеріали кафедрал. наук.-теорет. круглого столу (Київ, 9 лют. 2024 р.). Київ, 2024. С. 215–219.

8. Кочкадамян А. Г. Окремі аспекти доказування у справах про визнання спадщини відумерлою. *Дев'яносто треті економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки* : матеріали Міжнар. мультидисц. наук. інтернет-конф. (Львів, Україна, Ополе, Польща, 28–29 січня 2025 р.). WSZIA w Opolu. Львів, 2025. С. 56–61.

9. Кочкадамян А. Г. До питання складу учасників цивільної справи про визнання спадщини відумерлою. *Theory and practice of modern science : collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IX International Scientific and Theoretical Conference* (Kraków, Republic of Poland, March 28, 2025). Kraków: International Center of Scientific Research, 2025. P. 59–64.

Характеристика особистості здобувача. Кочкадамян Араїк Генрикович, 1988 року народження. З вересня 2022 року аспірант заочної форми навчання кафедри цивільного права та процесу НАВС. У 2010 році закінчив Харківський національний університет внутрішніх справ за спеціальністю "Правознавство" (диплом спеціаліста). На сьогодні Начальник Голосіївського управління поліції Головного управління Національної поліції у м. Києві.

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології. Стиль викладення в дисертації матеріалів досліджень, наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечують легкість і доступність їх сприйняття.

У результаті попередньої експертизи дисертації Кочкадамяна А.Г. і повноти публікації основних результатів дослідження

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства»

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Кочкадамяна Араїка Генриковича відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку

підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами й доповненнями), наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами й доповненнями) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами й доповненнями).

3. Рекомендувати дисертацію Кочкадамяна Араїка Генриковича «Визнання спадщини відумерлою в порядку цивільного судочинства» до разового захисту на здобуття ступеня доктора філософії у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081 «Право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд дисертації: за – 15, проти – немає, таких, що утримались – немає.

**Голова засідання –
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент**

Богдан КИРДАН